

ROLE OF THE PROFESSIONAL ORGANIZATIONS IN THE EUROPEAN UNION ACCOUNTING CONVERGENCE: THE CZECH REPUBLIC EXPERIENCE

Kostyuchenko V.M.

*Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor,
Professor of Accounting Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

Boiko I.S.

*Student of the Third Year Bachelor's Degree, the Eighth Group
Faculty of International Trade and Law
Kyiv National University of Trade and Economics*

In article the experience of introducing a system of accountants certification in the Czech Republic is investigated. The lack of formal requirements for passing the accountants certification training and getting managerial positions are defined. The Czech system of certification is based on ACCA from 1997. The certification system is managed by the Institute for accounting certification that has an exclusive contract with the Union of Accountants in the Czech Republic. Education and examination system is organized according to the International educational Directive 9. The certification system was changed under «The harmonization of accounting in the Czech Republic with the EU directives» in 2008. Today the certification system is based on two levels: Certified Accountant and Accounting Expert. The Czech certification system for professional accountants can be as an example in the process of development of national certification system.

Keywords: EU Directives on Accounting and Auditing, euro convergence of accounting, International Federation of Accountants, International Education Standards, professional certification of accountants, certificate, professional organizations, concept of «Certified Accountants in the Czech Republic», Accounting certification system in the Czech Republic, Certified Accountant and Accounting Expert, Accountant and Auditor status in the Czech Republic.

УДК 330.1

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Курило Л.І.

*доктор економічних наук, професор,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Сльозко Т.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський центр фундаментальних досліджень*

Досліджено поняття трансакційних витрат у їх взаємозв'язку з інститутами та інституціями в інституціональному середовищі та особливості їх формування в аграрному секторі. Визначено вплив чинників інституціонального середовища на формування трансакційних витрат. Вказано на неможливість розвитку аграрного сектору без формування інвестиційно-інноваційної моделі сільського господарства шляхом формування ринку інноваційної продукції, підвищення рівня комерціалізації наукових розробок, створення інноваційних парків на базі існуючих науково-дослідних установ і навчальних закладів, поглиблення міжнародного співробітництва в інноваційній сфері та ін.

Ключові слова: трансакційні витрати, інститути, інституції, правила гри, норми, інституціональне середовище, економіка, держава.

Постановка проблеми. Досліджуючи досить новий об'єкт, яким в економічній науці, і зокрема в її аграрному секторі, є трансакційні витрати, ми постаємо перед багатьма нез'ясованими питаннями: що таке трансакційні витрати; чому їх пов'язують виключно з інститутами й інституці-

ями, об'єднаними у так званому інституціональному середовищі; як інституціональне середовище аграрного сектору впливає на трансакційні витрати. Саме пошук відповідей на поставлені питання й зумовив проведення даного дослідження, результати якого узагальнено в статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї тематики свідчить, що використання інституціонального підходу, складовими якого стали трансакційні витрати, інститути та інституції, пояснюється актуалізацією наукового інтересу до теорії інституціоналізму, засновником якого вважають американського економіста Т. Веблена, який наприкінці XIX – початку XX ст. заклав у своїх працях її принципові теоретичні й методологічні основи як цілісної наукової системи, де рушійною силою економічних процесів є соціальні фактори та домовленості між партнерами (інституціями) в господарській діяльності. Саме ж поняття інституціоналізму ввів у науковий обіг У. Гамільтон, визначивши його як поширений спосіб мислення або дії, відображений у звичках груп, а то й цілого народу [1, с. 31].

Продовжили застосування цієї доктрини в економічній науці відомі західні науковці – Р. Коуз [2] та Д. Норт [3]. За словами Т. Гайдай, ця доктрина стала потужним і найбільш теоретико розгалуженим науковим напрямком [4], окремі частини якої у вигляді інституціонального підходу почали використовувати для наукових досліджень у різних гуманітарних науках. Безумовно, цей підхід не обійшов і економічної науки та її аграрної сфери. Про це свідчать дослідження таких авторів, як: В. Зіновчук та О. Власенко [5], Т. Осташко [6], С. Тимофіїв [7], О. Галицький [8], М. Дубініна [9], О. Шпикуляк, В.М. Жук [10] та інших.

Метою дослідження є визначення трансакційних витрат у їх зв'язку з інститутами та інституціями, об'єднаними в інституціональному середовищі; виявлення особливостей інституціонального середовища аграрного сектору і його вплив через низку чинників на трансакційні витрати.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що трансакційні витрати виникають у результаті здійснення трансакцій, які потребують витрат на їх організацію і проведення. Поняття «трансакція» (від лат. transaction – здійснення, договір) вживають, з одного боку, як банківську операцію; з іншого, – як операцію (угоду), що супроводжується взаємними домовленостями. Саме друге визначення покладено в основу трансакційних витрат інституціонального середовища, які є предметом нашого дослідження.

Категорія трансакції, як зазначає В. Яцина, є дуже широким поняттям і використовується для позначення обміну як товарами, так і юридичними зобов'язаннями, угод як коротко-, так і довгострокового характеру, що вимагають як детального документального оформлення, так і взаєморозуміння сторін. Витрати і втрати, якими може супроводжуватися така взаємодія, одержали назву трансакційних витрат [11]. Такі витрати, на думку О. Чубарь, визначаються: витратами на оцінку характеристик товарів і послуг та умов обміну; розміром ринку; ефективністю забезпечення виконання укладених контрактів та угод; ідеологічними переконаннями учасників про навколишній світ і чесність запроваджених у ньому правил гри [12].

О. Пальчук та О. Очеретяна визначають трансакційні витрати як процес переходу права власності або

частки повноважень від одного суб'єкта до іншого, що супроводжується певними витратами, яких зазнають суб'єкти прав власності [13]. Р. Текменжи та О. Сокіл трансакційні витрати пов'язують з пошуком споживачів, постачальників, нових партнерів по бізнесу; з подальшою договірною діяльністю між суб'єктами ринку, захистом прав власності, контролю за дотриманням контрактів і примусу до їх виконання [14]. М. Данько виділяє п'ять основних форм трансакційних витрат: витрати пошуку інформації; витрати ведення переговорів і висновку контрактів; витрати вимірювання; витрати специфікації захисту прав власності; витрати опортуністичної поведінки [15].

Існує ще багато трактувань трансакційних витрат, однак усі вони зводяться до визначення, яке вперше виклав Р. Коуз в фундаментальній праці з інституціоналізму «Природа фірми» (1937 р.). У цій роботі витрати визначаються як витрати на підготовку (збір інформації про ціни, про уподобання споживачів і наміри конкурентів), укладання й управління виконанням контрактів, витрати на пошук інформації, ведення переговорів, витрати на вимірювання, витрати специфікації і захисту прав власності та витрати протидії опортуністичній поведінці [2, с. 41].

Усі подальші дослідження не привели до одностайного тлумачення цієї категорії. Залишається невирішеною проблема визначення їх складу через велику частку нерегулярних, специфічних, неконтрольованих витрат, які мають імовірний або очікуваний характер. Тому з цієї причини неможливий збір інформації про їх фактичний стан у системі рахунків бухгалтерського обліку, яка призначена для відображення фактів господарського життя, що уже здійснилися. А вже потім на основі цієї інформації виконувати інші управлінські функції з цими витратами: аналіз, планування, контроль та регулювання. Про будь-які факти господарського життя свідчать відповідним чином оформлені документи (у паперовій або електронній формі), але часто частина трансакційних витрат супроводжується взагалі без оформлення будь-яких документів.

Дуже часто такі трансакційні витрати мають імовірний або очікуваний характер, тому їх неможливо достовірно оцінити, а неоцінені об'єкти не відображаються ні у обліку, ні у звітності, до того ж їх не можна ні проаналізувати, ні проконтролювати. Щодо таких трансакційних витрат, то, як зауважує М. Дубініна, їх можна виявити лише за допомогою експертних оцінок, опитування керівника, головного бухгалтера підприємства тощо, що не дає тієї точності та достовірності у відображенні витрат, яких бажано досягти [9].

Досліджуючи поняття трансакційних витрат у цілому, слід зазначити, що вони набувають дещо іншого змісту під впливом інститутів та інституцій, і зокрема інституціонального середовища аграрного сектору економіки. На думку класика інституціоналізму Д. Норта, інститут – це «правила гри» у суспільстві або сформовані людиною обмеження, які сприяють утворенню взаємовідносин між індивідами, а інституції (організації) – це гравці [3]. За

рівнем формалізації інститути поділяються на формальні (офіційно записані правила, інструкції) та неформальні відносини (регулюються традиціями, неписаними правилами поведінки, досягнутими угодами та ін.).

Слід зазначити, що ці інститути, або їх ще називають «правила гри», визначаються інституціями або організаціями, найвищою серед яких є держава. Координуючи інституційні відносини, вона формує універсальні принципи поведінки для більшості суб'єктів, реалізуючи їх через державні інституції. Окрім держави цей порядок визначають ще й соціальні інституції – організації, що формують соціально-економічне середовище ринкового господарства (акціонерні товариства, політичні партії, різні некомерційні організації, освітні заклади тощо). Таким чином, сукупність інститутів (державних, соціальних, правових, політичних, фінансових, інвестиційних, економічних, культурних тощо), що визначають поведінку та взаємовідносини у суспільстві через відповідні інституції (органи законодавчої та виконавчої влади, соціальні організації й суб'єкти господарювання) – сукупно формують так зване інституціональне середовище. Безумовно, це середовище аграрного сектору економіки має певні особливості.

Ці відмітні риси виявляють свій вплив через відповідні інститути чи «правила гри», які визначаються у законодавстві з урахуванням особливостей ведення сільськогосподарського виробництва. Назвемо основні з – поміж них. По-перше, для сільськогосподарських виробників діє законодавство щодо пільгового оподаткування. По-друге, відмінними є інститути оцінювання продуктів сільськогосподарського виробництва, які часто регулює держава. По-третє, особливим є інститут договорів у сільському господарстві, як галузі з підвищеним виробничо-господарським ризиком. По-четверте, інститути державного регулювання мають бути орієнтовані також на охорону земель від надмірної їх експлуатації, чого немає в жодній галузі економіки. По-п'яте, державні інститути покликані стримувати перевиробництво. По-шосте, правила мають бути спрямовані на підтримку політики аграрного протекціонізму, на захист сільськогосподарських виробників в інституціональному середовищі, де досить часто встановлюють свої жорсткі правила монополісти.

Адже від рівня розвитку інститутів та інституцій великою мірою залежить ефективність економіки загалом і аграрного сектору зокрема, оскільки в межах інституціонального середовища створюються сприятливі або несприятливі умови для господарської діяльності. Ці умови впливають на величину трансакційних витрат через чинники інституціонального середовища. Сприятливі умови формуються у такому інституціональному середовищі, де відповідні інституції приймають прозорі й зрозумілі усім «правила гри», які позитивно впливають на розвиток економічного потенціалу аграрного сектору економіки. Несприятливі умови базуються на непрозорих «правилах гри», за яких ринкові механізми жорстоко руйнуються інститутами монополістів.

Тому особливістю інституціонального середовища аграрного сектору мають бути такі напрямки розвитку інститутів, які б зменшували до мінімуму у бюрократичні процедури, які стоять на заваді агробізнесу; формували б досконалі правила чи інститути захисту прав власності; руйнували б монополії та сприяли ринковій конкуренції; забезпечували сільськогосподарських виробників інформацією, необхідною для прийняття своєчасних та виважених управлінських рішень тощо.

У всіх випадках сформовані «правила гри» впроваджуються в інституціональному середовищі через суб'єктів, до яких в аграрному секторі, очевидно, можна віднести: економістів та юристів, менеджерів та організаторів агробізнесу, консультантів і аналітиків тощо, діяльність яких має спрямоватися на регулювання поведінки трансакційних витрат, на яку впливають різні чинники інституціонального середовища.

Чинники, зумовлені особливостями аграрної галузі, окреслені нами у попередній статті [16]: (а) складна структура аграрного виробництва; (б) суттєва зношеність основних засобів; (в) неможливість за невеликі накопичення амортизаційних відрахувань впроваджувати дорогий інноваційний продукт; (г) сезонність виробництва та тривалість періоду обігу капіталу; (д) залежність від кліматичних умов; (ж) низький рівень активності сільського населення, особливо молоді.

До названих можна додати й чинники, які виділила у своїй праці Т. Склярук: неефективна податкова політика, відсутність належного нормативно-правового забезпечення, адміністративні бар'єри, недостатня державна підтримка, недосконалість механізму фінансування та кредитування, інформаційно-консультаційного забезпечення, низька інвестиційна активність унаслідок нестабільності економіки, тіньова економіка тощо [17].

Так, лише один сприятливий податковий режим та прозорість інших правил бізнесу допоможуть зменшити обсяг тіньової економіки, а із зникненням останньої зменшаться і трансакційні витрати. Позитивним моментом буде удосконалення механізму фінансування та кредитування, що також впливатиме на трансакційні витрати. Таким чином, створюватимуться інституціональні умови привабливості інвестиційного клімату, що дозволить інвесторам увійти на вітчизняні підприємства, тим самим сприяти як розвитку економіки, так і зменшенню нераціональних витрат, у тому числі й трансакційних.

Зазначимо, що саме ці чинники є чи не найважливішими в розвитку економіки загалом й аграрної зокрема. Це пов'язано з тим, що сучасний розвиток економіки, у тому числі й аграрної, можливий виключно на інноваційній основі. Без наявності інвестиційно-інноваційної моделі сільського господарства шляхом формування ринку інноваційної продукції; створення інноваційних парків на базі існуючих аграрних науково-дослідних установ і навчальних закладів; фінансування розвитку матеріально-технічної бази наукових установ агропромислового комплексу; підвищення рівня комерціалі-

зації результатів наукових досліджень та інновацій; поглиблення міжнародного співробітництва в інноваційній сфері неможливий подальший розвиток як аграрного сектору, так і економіки в цілому. Проте такий розвиток є жорстким відбором, де інституційні «правила гри» вільної ринкової економіки відіграють вирішальне значення, коли на місці кількох підприємств, що збанкрутіли в конкурентній боротьбі, розвивається лише одне – інноваційне.

Для такого розвитку економіки і країни в цілому важливі два принципові аспекти. Перший – попередження суспільства про жорсткість конкурентного відбору, готовність до втрат, неможливість термінового загального і повсюдного збагачення. Другий – створення відповідного інституціонального середовища, чинниками якого б стали наступні: чітке визначення та законодавче забезпечення захисту приватної власності, у тому числі інтелектуальної; вироблення зрозумілих і прозорих механізмів регулювання правил гри взаємодії бізнесу, держави й суспільства; очищення судової гілки влади від корупції та підвищення на цій основі якості правових інститутів; стимулювання висококваліфікованих фахівців, які б уміло застосовували інноваційні знання в практиці діяльності через інтеграцію науки, бізнесу і виробництва, розвиток державно-приватного партнерства тощо.

Безумовно, тут важливу роль відіграє держава. Як інститут особливого роду, вона має створити таке

інституціональне середовище в усіх сферах діяльності держави – законодавчої, адміністративної, контрольної, наглядової, захисної, інститути якого б встановили для господарських агентів універсальний порядок дій, що забезпечить повну прозорість економічних процесів, дасть змогу будувати не монополістичний, а конкурентний ринок.

Висновки. Дослідження трансакційних витрат в інституціональному середовищі аграрного сектору економіки дало змогу виявити його особливості, що через різноманітні чинники впливають на трансакційні витрати: одні чинники дозволяють зменшувати ці витрати та почуватися підприємству впевнено на ринку, а інші можуть збільшувати їх настільки, що підприємство опиниться поза ринком. Доведено, що найефективнішими є чинники, сформовані в інституціональному середовищі інноваційної економіки, вони найбільше сприяють впевненості підприємства, підвищенню ділової активності на ринку та зменшують його трансакційні витрати.

Взаємозв'язок трансакційних витрат з інститутами та інституціями в інституціональному середовищі аграрного сектору економіки досить складний, зумовлений особливостями цього середовища, що проявляються через різні чинники. Їх вивчення включає в себе багато дискусійних проблем, які потребують подальшого поглибленого їх дослідження.

Література:

1. Институциональная экономика: учебник / под общ. ред. А. Олейника. – М.: ИНФРА – М, 2007. – 704 с.
2. Coase R. H. The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, 3, 1960. – P. 1-44.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; перевод с англ. А. Н. Несторенко; предисловие и научное редактирование Б. З. Мильнера; фонд экономической книги «НАЧАЛА». – М., 1997. – С. 170.
4. Гайдай Т. В. Институция как инструмент институционального экономического анализа // *Економічна теорія*. – 2006. – № 2. – С. 53-54.
5. Зіновчук В., Власенко О. Управління трансакційними витратами в агро бізнесі / В. Зіновчук, О. Власенко – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/2479/3/Mtsrbid_2009_17_157-169.pdf
6. Осташко Т. О. Структурно-інституціональний аналіз аграрного ринку / Т. О. Осташко – К.: Інститут економіки та прогнозування, 2006. – 56 с.
7. Тимофіїв С. В. До проблеми управління трансакційними витратами в аграрних підприємствах / С. В. Тимофіїв [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/2014/v1/NV-2014-V1_16.pdf
8. Галицький О. М. Організаційно-економічні підходи до обліку та оцінки трансакційних витрат у сільськогосподарських підприємствах / О. М. Галицький [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/22_2013/4.pdf
9. Дубініна М. В. Значення трансакційних витрат у формуванні економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства / М. В. Дубініна [Електронний ресурс]: – Режим доступу: [http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Visnyk-agrarnoi-nauky-Prychornomorja/VANP2014/VANP-2014-4\(81\)/VANP-2014-4\(81\)_3-11.pdf](http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Visnyk-agrarnoi-nauky-Prychornomorja/VANP2014/VANP-2014-4(81)/VANP-2014-4(81)_3-11.pdf)
10. Жук В. М. Впорядкування трансакційних витрат – стратегічний фактор посилення конкурентоспроможності / В. М. Жук // *Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників, Київ, 16-17 жовт. 2012 р.* / Редкол.: Ю. О. Луценко, П. Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 88-95.
11. Яцина В. В. Особливості визначення трансакційних витрат на підприємстві / В. В. Яцина [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/2011/26/Yatsina.pdf>
12. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичне узагальнення засад економічного розвитку / О. Г. Чубарь [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1148>
13. Пальчук О. В. Проблеми формування інформаційного забезпечення управління трансакційними витратами в системі бухгалтерського обліку / О. В. Пальчук, О. О. Очеретяна // *Наук пр. Кіровоградського нац. техн. ун-ту. Економічні науки*. – 2012. – Вип. 22 (2). – С. 428-433.
14. Текменжи Р. О., Сокіл О. Г. Облік і аналіз трансакційних витрат в управлінні підприємства / Р. О. Текменжи, О. Г. Сокіл // *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. – 2013. – Вип. 10 (4). – С. 273-278.
15. Данько М. Теоретико-методологічний аспект визначення трансакційних витрат / М. Данько // *Економічна теорія*. – 2007. – № 1. – С. 36-46.
16. Курило Л. І. Інституціональні чинники інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки / Л. І. Курило, Т. М. Сльозко, С. М. Удовиченко // *Економічний аналіз: зб. наук. пр. / ТНЕУ*. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2015. – Т. 21. – № 2. – С. 144-151.
17. Склярук Т. В. Дослідження інституціонального середовища, яке впливає на формування трансакційних витрат підприємства / Т. В. Склярук // *Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук. пр.* – Вип. 19.9. – Л.: НУ «Львівська політехніка». – 2009. – С. 222-227.

ТРАНСАКЦИОННЫЕ ИЗДЕРЖКИ В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Курило Л.И.

*доктор экономических наук, профессор,
Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»*

Сльозко Т.М.

*кандидат экономических наук, доцент,
Научно-исследовательский институт социально-экономического развития*

Исследовано понятие трансакционных издержек в их взаимосвязи с институтами и институтами в институциональной среде и особенности их формирования в аграрном секторе. Определено влияние факторов институциональной среды на формирование трансакционных издержек. Указано на невозможность развития аграрного сектора без формирования инвестиционно-инновационной модели сельского хозяйства путем формирования рынка инновационной продукции, повышения уровня коммерциализации научных разработок, создания инновационных парков на базе существующих научно-исследовательских учреждений и учебных заведений, углубление международного сотрудничества в инновационной сфере и др.

Ключевые слова: трансакционные издержки, институты, институты, правила игры, нормы, институциональная среда, экономика, государство.

TRANSACTION EXPENSES IN THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMICS

Kurilo L.I.

*Ph.D. in Economics, Professor,
National Scientific Center «Institute of Agricultural Economy»*

Slozko T.M.

*Ph.D. in Economics,
Research Institute of Socio-Economic Development*

The concept of transaction expenses in their relationship with institutes and institutions in the institutional environment and the characteristics of their formation in the agricultural sector were investigated. The influence of institutional environmental factors on the formation of transaction expenses was determined. Inability of the development of agricultural sector without creating investment-innovation model of agricultural markets by creating of market of innovative products, improving the commercialization of scientific research, creating of innovation parks based on existing research and educational institutions, deepening of international cooperation in the sphere of innovations and others was indicated.

Keywords: transaction expenses, institutes, institutions, rules of game, regulations, institutional environment, an economy, a state.